

Відгук

офіційного опонента кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАНУ Богдана Михайловича Янишина на дисертаційне дослідження Михайла Едуардовича Сабінського “Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-1980-х рр.”, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Феномен Михайла Грушевського завжди привертав увагу дослідників. Однак внаслідок Другої світової війни, а саме приєднання західноукраїнських земель до УРСР, об’єктивне вивчення постаті Великого Українця стало можливим лише закордоном. Українські радянські історики загалом були позбавлені навіть можливості вільного ознайомлення з працями М. Грушевського, схованими за «сімома замками» спеціальних фондів, не кажучи вже про те, щоб вийти у своїх оцінках поза межі визначеного партією мейнстріму в оцінці його життя та діяльності. Натомість, як слушно зауважує дисертант, «поряд із успішною реалізацією завдання збереження та поглиблення традицій національної культури, закордонні гуманітарії також створювали якісно новий інтелектуальний продукт, реагуючи на дисциплінарні виклики українознавства й голосні теоретичні дискусії в західній науці. У підсумку постали низка нових модерних галузей соціогуманітарного знання. Вони здебільшого були міждисциплінарними за своєю методологічною природою, адже їхні творці принципово орієнтувалися на комплексне осмислення предмету дослідження з усіх можливих пізнавальних перспектив. Однією з таких галузей стало грушевськознавство, започатковане Любомиром Винарем в 1966 р., коли світова громадськість відзначала століття з дня народження визначного українського історика» (с. 12). Тому комплексний аналіз сприйняття й осмислення творчої спадщини М. Грушевського українськими закордонними інтелектуалами протягом 1940-1980-х рр. є безперечно актуальним завданням для сучасних дослідників, а тема дисертаційного дослідження, обрана Михайлом Сабінським, є обґрунтованою і актуальною.

Мету свого дослідження дисертант вбачає у «виявленні, систематизації та всебічному аналізі оцінок творчої та суспільно-політичної спадщини М. Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-1980-х рр.» (с.13). Для успішного досягнення мети він визначив низку завдань, а саме проаналізувати ступінь опрацювання теми в історіографії, визначити рівень її теоретичного осмислення, охарактеризувати інформативні можливості основних видів джерел, випрацювати методологічну модель для вивчення діаспорної грушевськіани, виявити особливості осмислення українськими закордонними істориками 1940-х – першої половини 1960-х років суспільно-політичної та наукової спадщини М. Грушевського, дослідити історіографічний ефект широкого відзначення столітнього ювілею Великого Українця в 1966 р., показати його значення для дисциплінарного становлення грушевськознавства, реконструювати грушевськознавчі пошуки в діаспорній історіографії протягом 1968-1989 рр., відтворити ускладнення дисциплінарного поля нової українознавчої галузі.

Цілком згідно із визначеними автором завданнями корелюється концепція й структура дисертаційної праці, що складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених за проблемно-хронологічним принципом та висновками. Вона дозволила М. Сабінському достатньо повно розкрити особливості сприйняття творчої спадщини М. Грушевського українськими закордонними інтелектуалами протягом 1940-1980-х рр. у контексті тогочасних реалій. Здобувачем визначені об'єкт і предмет дослідження, його хронологічні та географічні межі. Щоправда, зазначаючи верхньою межею 1991 рік, автор надалі зазвичай обмежує себе 1989 роком (зокрема уже на наступній сторінці при конкретизації свого наукового внеску та ін.).

М. Сабінський доволі ґрунтовно розкрив наукову новизну одержаних результатів, яка найперше полягає саме у **комплексному** розв'язанні проблеми рецепції наукової та суспільно-політичної спадщини М. Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-1980-х років. Зокрема він стверджує, що уперше в українській історіографії досліджено особливості обговорення

історіографічних поглядів М. Грушевського в українському закордонному інтелектуальному середовищі з урахуванням неоднорідності його суспільно-політичного та культурно-ідеологічного ландшафту, реконструйовано ювілейну грушевськіану у всіх її історіографічних проявах (заходи, історіографічний репертуар, дискусії), відтворено становлення й ускладнення грушевськознавчого дискурсу протягом 1968-1989 рр., осмислено головні форми та прояви впливу широкого спектру позанаукових факторів на обговорення спадщини М. Грушевського.

Відповідно, за хронологічним принципом автор систематизував наявну історіографію проблеми, виокремивши два етапи у її розвитку: наукові та науково-популярні розвідки українських еміграційних вчених до 1991 року та студії представників сучасної української історіографії. М. Сабінський спробував критично підійти до праць дослідників, а загалом історіографічний огляд проблеми проведений на достатньо високому рівні – автор демонструє знання літератури та авторів, охоплює усю широту проблемного поля зазначених праць. Він цілком слушно зауважує, що «історіографічним аналізом у наш час охоплено як поодинокі сюжети інституційного, персоналійного та проблемно-тематичного плану, так і цілісність еміграційного грушевськознавчого дискурсу».

Зрештою, можемо безсумнівно погодитися з автором у тому, що «досі не реалізовано комплексний підхід (аналіз) та синтез усієї сукупності грушевськознавчого доробку закордонних українознавців 1940–1980-х рр., що унеможлиблює повноцінно реконструювати грушевськознавчу рецепцію кінця XIX – перших десятиліть XXI ст.».

Варто звернути увагу на залучення М. Сабінським для написання праці широкої джерельної бази, основні структурні елементи якої виокремлені ним у першому розділі дисертації, а саме три головні джерельні комплекси: 1) «конкретний текст», який включає наукові матеріали, що відображають процес осмислення історіографічної і суспільно-політичної спадщини М. Грушевського у фаховому середовищі закордонних українознавців; 2) «великий текст» – усі історіографічні пам'ятки, що відбивають ставлення до різнобічної діяльності

визначного вченого з боку інтелектуалів 1940-1980-х рр.; 3) «історико-культурний контекст» – сукупність матеріалів, які характеризують епоху й обставини інтелектуального життя закордонних українознавців від вибуху Другої світової війни і до здобуття Україною незалежності.

Загалом підрозділи про джерельну базу дослідження, а також обґрунтування його теоретико-концептульної моделі та обраного методологічного інструментарію написані на високому фаховому рівні, що свідчить про Михайла Сабінського як про сформованого фахового історика. У цьому контексті слід також наголосити на дійсно хорошому науковому стилі тексту поданої до захисту дисертації, проведеної кропіткої редакційної роботи – як літературної, так і наукової. У всьому вище зазначеному безперечно помітний вплив і величезна заслуга професора В. Тельвака як наукового керівника роботи та наставника-вчителя. Знаючи прискіпливість Віталія Васильовича у роботі з текстом аж до найменших дрібниць, треба лише вітати наслідування цих рис свого наставника дисертантом.

У другому розділі дисертаційного дослідження автор розкриває оцінку діаспорними вченими наукового доробку М. Грушевського як історика, літературознавця, мистецтвознавця, ануючи підсумкові тези з досліджень Б. Крупницького, Н. Полонської-Василенко, Л. Біласа, Я. Пеленського, О. Оглоблина, В. Щербаківського, В. Січинського, Д. Чижевського. М. Сабінський слушно відзначає, що прихильники всіх ідейних таборів української громади на вигнанні були солідарні у визнанні успішності багатоаспектної науково-організаційної діяльності М. Грушевського. Це підтверджують подані тези робіт В. Дорошенка, Б. Крупницького, О. Оглоблина, Н. Полонської-Василенко. Не обійшов увагою автор і сприйняття в середовищі діаспорних вчених емоційної публікації доньки Івана Франка Анни Франко-Ключко, яка актуалізувала проблему вивчення стосунків двох видатних українців, як і дослідження власне грушевськіани самого І. Франка (у працях головно В. Дорошенка та Л. Винара). Підсумовуючи, дисертант слушно відзначає, що інтерес діаспорних учених до спадщини М. Грушевського у 1940 – 1950-их роках

мав як прагматичний, так і суто наукознавчий аспекти. Йшлося про необхідність протиставити войовничій радянській імперській риторичній про історичну зумовленість політичної єдності східних слов'ян україноцентричну традицію, котра б мала тривалу історіографічну рецепцію, належне джерелознавче обґрунтування і проблемно-тематичне наповнення.

М. Сабінський доволі ґрунтовно відтворив оцінку українською закордонною історіографією 1940-х – першої половини 1960-х років різноманітних аспектів суспільно-політичної діяльності М. Грушевського. Він слушно висновує, що здебільшого вона була компліментарною і виходила з розуміння соборницького імперативу всієї праці автора «Історії України-Руси». Натомість, діяльність історика в добу Визвольних змагань породжувала чимало емоційних дискусій, в яких найбільш непримиренні позиції займали прихильники консервативного та республіканського таборів. Згадана оціночна компліментарність поступово поверталася при осмисленні останнього десятиліття життя вченого, при змалюванні якого все частіше експонувалися його принципівість у взаєминах з владою та подиву гідні науково-організаційні здобутки.

У третьому розділі своєї праці М. Сабінський зосередився на розгляді відзначення столітнього ювілею М. Грушевського як багатоаспектної історіографічної події. Йдеться про висунення ініціативи такого святкування, обговорення у громадському просторі й експертному середовищі його форм і змісту, організацію різноманітних урочистих заходів і, зрештою, появу аналітичних і синтетичних студій про ювіляра, адресованих різним читацьким аудиторіям.

У четвертому розділі М. Сабінський аналізує грушевськіану 1968 – 1989 років в інтелектуальному просторі закордонного українознавства по трьох ключових напрямках – концептуально-методологічному (постання грушевськознавства як наукової дисципліни), науково-організаційному і конкретно-історіографічному аспектах. Підсумовуючи опрацювання історіографічних сюжетів спадщини Великого Українця в діаспорній

гуманітаристиці протягом другої половини 1960 – 1980-х рр., автор відзначає виразну спеціалізацію грушевськознавчого дискурсу. З іншого боку, об'єктивна обмеженість документальної бази мала наслідком фрагментарність грушевськознавчого дискурсу та складність створення узагальнюючих історіографічних студій. Подібним зростанням вище згаданої спеціалізації у зазначений період грушевськознавчий дискурс був позначений і в аспекті осмислення різнопланової громадсько-політичної спадщини Великого Українця.

Висновки, зроблені М. Сабінським на основі аналізу й розгляду значного масиву історіографічних джерел і опублікованих матеріалів є достатньо ґрунтовні та аргументовані. Поряд з аналізом джерельної бази дослідження та обґрунтуванням його методологічно-методичного інструментарію – одна з найсильніших його частин. Вони логічно впливають із загального викладу матеріалу в основній частині роботи, однак і не повторюють механічно раніше зроблені висновки до кожного з розділів, а дійсно є окремою самостійною частиною дисертаційного дослідження. Підсумовуючи, дисертант слушно наголошує, що «саме досягнутий наприкінці 1980-х років солідний академічний рівень діаспорного грушевськознавства уможливив визначні здобутки материкової історіографії в її дослідженні спадщини Великого Українця після здобуття незалежності».

Основні положення і результати дисертації пройшли достатню апробацію на низці всеукраїнських і міжнародних наукових конференцій, відображені в 7 статтях (з них 6 – у фахових наукових виданнях, 1 стаття – у закордонному виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus). Практичне значення роботи полягає у тому, що опрацьований фактичний матеріал і зроблені спостереження та основні висновки можуть бути використані для підготовки наукової та навчально-методичної літератури з історії української історичної думки другої половини XX ст., культурології та наукознавства, а також при розробленні навчальних програм і спецкурсів з грушевськознавства та історії України, пов'язаних із інтелектуальною історією України XX ст., укладанні бібліографічних покажчиків тощо.

Водночас, не применшуючи згаданих позитивних сторін роботи, варто зробити кілька зауважень та побажань дисертантові (крім уже зазначених вище), для врахування їх у майбутній роботі по цій темі.

1. Авторів бажано докладніше з'ясувати, чому саме 1966 рік став «водорозділом» у вивченні постаті М. Грушевського закордоном. Чи є для цього достатньою підставою ювілей видатного вченого та ініційовані Л. Винаром відповідні заходи? Чи у поділі історіографічного процесу на певні періоди мали б лежати якісь більш глибинні, сутнісні, причини? У цьому контексті також варто відзначити певну неузгодженість у тексті роботи щодо верхньої хронологічної межі – у Вступі зазначається 1991 рік, а далі по тексту йдеться про 1989 рік. Так само відлік початку грушевськознавства у автора зазначається то 1963, то 1966 рік, а остаточне формування взагалі переноситься на 1984 р.

2. Стверджуючи у преамбулі до 2 розділу, що «в українській історіографії утвердилося стереотипне переконання, що представники діаспорного суспільствознавства в роки Другої світової війни та перші повоєнні десятиліття з чималим скепсисом поставилися до всієї різнопланової спадщини Михайла Грушевського», авторів слід було конкретизувати ким, де і у яких працях цей стереотип утвердився. Інакше може скластися враження, що дисертант спочатку стверджує про стереотип, а потім успішно його «розвінчує».

3. Підсумовуючи 2 розділ (с.106-107), автор відзначає період 1940 – середини 1960-их років як етап, що «знаменував поступовий відхід від концепцій і практик материкового українознавства попередньої доби та зближення із західною соціогуманістикою [...] традиції якої стимулювали компаративне осмислення феномену Грушевського, що дозволило побачити його одним із найвидатніших східноєвропейських інтелектуалів, хоча й сином свого часу». Власне у тексті роботи майже не прослідковується ця компаративістська складова, яка мала б стати її вирашною стороною. Цікаво було б більше дізнатися, як саме методологічно, тематично українська діаспорна історіографія зблизилася із західною соціогуманістикою?

4. Як ми уже зазначали вище, загалом текст дисертації відзначається хорошим науковим стилем викладу матеріалу, однак все ж часом автор зловживає епітетами при зазначенні авторів робіт («бібліограф, книгознавець, бібліотекознавець, історик, журналіст та мемуарист Лев Биковський» та ін.), художніми висловами («національний подвиг», «національне служіння» та ін.). Також у поодиноких випадках автор плутається у даті створення УІТ: на с.71 він зазначає 1963 р., а далі у тексті – 1966 рік.

Втім, вказані недоліки та зауваження не применшують зазначених позитивних сторін поданої до захисту роботи, а навпаки – викликають побажання продовжувати дослідження у визначеному напрямі. Вважаю, що дисертація Михайла Едуардовича Сабінського “Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-1980-х рр.”, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною та практичним значенням відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року та вимогам затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Сабінський Михайло Едуардович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу історії України XIX – початку XX ст.
Інституту історії України НАНУ

Богдан ЯНИШИН

